

Poročilo o spremljanju revščine in socialne izključenosti v Sloveniji

ODPRAVA REVŠČINE JE POLITIČNA ODLOČITEV!

Poročilo sta uredila dr. Živa Humer in Jean Nikolić

September 2021

Kazalo

1. Evropska mreža za boj proti revščini (EAPN) in mreža EAPN Slovenija	1
2. Poročilo o spremljanju revščine in socialne izključenosti v Sloveniji	2
3. Poglobljanje revščine in neenakosti v obdobju pandemije covid-19	3
4. Starejši ljudje, razmere v času epidemije in neurejenost sistema dolgotrajne oskrbe	4
5. Ključni izzivi – pričevanja oseb z izkušnjo revščine in socialne izključenosti	5
5.1. Minimalni dohodki	5
5.2 Dejavniki za življenje v revščini	7
5.3 Opredelitev revščine	7
5.4 Vplivi pandemije	8
5.5 Dostopnost do stanovanj	10
5.6 Vloga države in nevladnih organizacij pri odpravljanju revščine in socialne izključenosti	11
6. Porast intimnopartnerskega in družinskega nasilja v obdobju pandemije covid-19	12
7. Izpostavljeno: (delovni) invalidi	14
8. Dobre prakse	15
9. Ključna sporočila in priporočila	18
10. Viri	21

1. EVROPSKA MREŽA ZA BOJ PROTI REVŠČINI (EAPN) IN MREŽA EAPN SLOVENIJA

Evropska mreža za boj proti revščini (EAPN), ustanovljena leta 1991, je največja evropska mreža nacionalnih, regionalnih in lokalnih mrež ter evropskih organizacij, ki delujejo na področju boja proti revščini in socialni izključenosti. Trenutno združuje 31 nacionalnih mrež in 13 evropskih organizacij, katerih glavne dejavnosti so povezane z bojem proti revščini in socialni izključenosti. EAPN deluje za osebe in z osebami z izkušnjo revščine ter z njimi kot ključnimi deležniki sooblikuje politike na nacionalni ter EU ravni. Spodbuja ukrepe za odpravo revščine in socialne izključenosti, ozavešča problematiko revščine med strokovno in laično javnostjo ter ljudem, ki živijo v revščini, nudi opolnomočenje in zagovorništvo. EAPN ima svetovalni status pri Svetu Evrope in je ustanovna članica Socialne platforme, največje mreže evropskih nevladnih organizacij s področja sociale.

Maja 2019 je 13 organizacij ustanovilo mrežo EAPN Slovenija. Slovensko članstvo je bilo na evropski ravni uradno potrjeno septembra 2019 na Generalni skupščini EAPNv Helsinkih.

EAPN Slovenija, ki jo koordinira CNVOS, trenutno sestavlja 19 organizacij:

- Društvo Delavska svetovalnica
- Društvo Forum za enakopraven razvoj
- Društvo Gibanje za dostojno delo in socialno družbo
- Društvo Informacijski center Legebitra
- Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice
- Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote
- Društvo ŠKUC
- Društvo Ženski lobi Slovenije
- Mirovni inštitut
- Mozaik, društvo za socialno vključenost
- OPRO, zavod za aplikativne študije
- Rdeči križ Slovenije – Območno združenje Ljubljana
- Univerza za tretje življenjsko obdobje, združenje za izobraževanje in družbeno vključenost
- Zavod za podporo in zavezništvo transspolnih oseb Transfeministična iniciativa TransAkcija
- Zavod Tri, Zavod za trajnostne skupnostne prakse
- Zveza društev upokojencev Slovenije
- Zveza prijateljev mladine Domžale
- Zveza prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje
- Zveza prijateljev mladine Slovenije

Ključna prizadevanja EAPN Slovenija so usmerjena v odpravo revščine in socialne izključenosti vseh marginaliziranih skupin, posameznic in posameznikov, temelječ na njihovih izkušnjah in potrebah. Med ključnimi področji delovanja EAPN Slovenija so dolgotrajna oskrba, stanovanjska politika, prekarnost, dostop do zdravstvenih storitev, intersekcionalnost itn., pri čemer se vsebinski fokusi dopolnjujejo in dodajajo glede na interes in kapacitete članic.

2. POROČILO O SPREMLJANJU REVŠČINE IN SOCIALNE IZKLJUČENOSTI V SLOVENIJI

Pričujoče *Poročilo o spremljanju revščine in socialne izključenosti* v Sloveniji je drugo tovrstno poročilo, pripravljeno v okviru EAPN Slovenija. Pri poročilu smo sodelovali_e: Klara Golob (RKS – Območno združenje Ljubljana), mag. Mojca Frelih (Mirovni inštitut), dr. Dušana Findeisen (Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje), Jean Nikolić in Hana Košan (Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice), Goran Lukić (Delavska svetovalnica), Anita Ogulin in Doris Rojo (Zveza prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje), Pika Potočnik (Zveza prijateljev mladine Slovenije) in Sonja Šavel (Mozaik, društvo za socialno vključenost, so.p.). Uredila sva ga dr. Živa Humer (Mirovni inštitut) in Jean Nikolić (Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice).

Ključni del poročila predstavljajo pričevanja, razmisleki in zgodbe ljudi z izkušnjo revščine, ki so sodelovali v dveh diskusijskih skupinah, organiziranih za namen priprave tega poročila v juliju in avgustu 2021. V prvi diskusijski skupini na temo *Družine v revščini* na RKS - Območno združenje Ljubljana in Zvezi prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje so sodelovale štiri sogovornice. V času pogovora sta bili dve brezposelni, ena invalidsko upokojena, ena pa zaposlena za krajši delovni čas in delno invalidsko upokojena. Tri sogovornice so mame samohranilke, ena je poročena/v partnerski zvezi. Vse imajo otroke v starosti od 2 do 12 let in imajo vsaj enega otroka vključenega v osnovnošolsko izobraževanje. Druge diskusijske skupine na temo *Brezdomstvo in socialna izključenost* na Društvu za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice so se udeležile štiri osebe, dva moška in dve ženski. V času pogovora so bile vse osebe brezposelne, ena je invalidsko upokojena, dve opravljata prostovoljsko delo. Ena sogovornica je mama dveh odraslih otrok, ostali so samski in brez otrok. Največja dodana vrednost diskusijskih skupin je neposreden vpogled v »nastajanje in ohranjanje« revščine in socialne izključenosti v Sloveniji. Hkrati diskusijske skupine predstavljajo pomemben korak delovanja EAPN Slovenija v smeri opolnomočenja, vključevanja in prepoznanja ljudi z izkušnjo revščine kot ključnih deležnikov pri sooblikovanju politik ter ukrepov za odpravo revščine in socialne izključenosti.

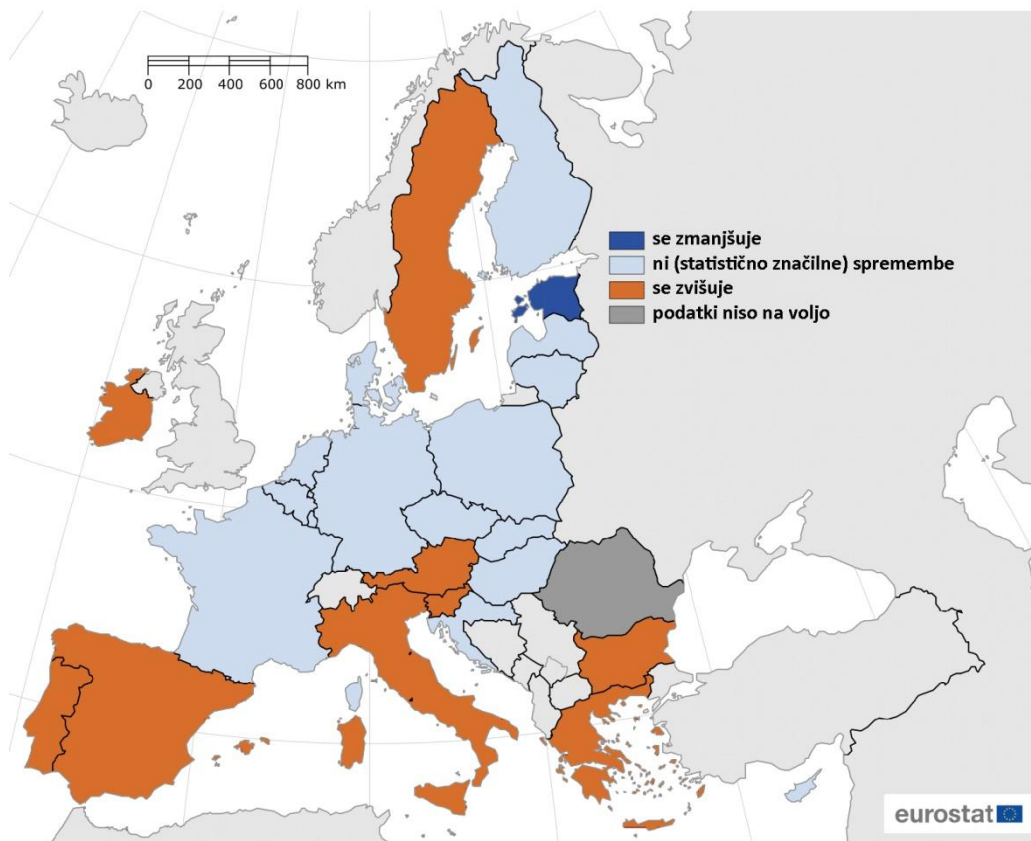
V kovidnih letih 2020 in 2021 se je ob poglobljanju revščine in socialne izključenosti, na kar so opozarjale številne humanitarne in druge organizacije, ki so pomagale posameznikom in posameznicam v stiskah, izpostavil tudi problem zaznavanja porasta družinskega in intimnopartnerskega nasilja. Zato smo v okviru strokovne diskusijske skupine naslovili temo *Družinsko in intimnopartnersko nasilje v povezavi z revščino in neenakostjo spolov*. V tej diskusijski skupini so sodelovale predstavnice nevladnih organizacij iz Ženske svetovalnice, Društva SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, Društva za nenasilno komunikacijo in ZPM Ljubljana Moste-Polje.

V poročilu najprej predstavimo nekaj statistik za zadnje obdobje, ki pričajo o poglobljanju revščine in neenakosti v Sloveniji. V nadaljevanju problematiziramo položaj starejših, ki se je v zadnjem obdobju poslabšal. Sledijo ključni izzivi iz pričevanj oseb z izkušnjo revščine, zlasti minimalnega dohodka, dejavnikov vpliva na življenje v revščini, vpliv pandemije covid-19, dostopnosti do stanovanj in storitev. Kot dodatno poglavje v tem poročilu izpostavljam o terenske izkušnje nevladnih organizacij na področju intimnopartnerskega in družinskega nasilja. Nato izpostavimo problematiko s katero se soočajo (delovni) invalidi in invalidke. Sledijo dobre prakse pri zmanjševanju revščine in socialne izključenosti ter sklepne misli in priporočila za politike. Skozi celotno poročilo se prepletajo pričevanja, razmišljanja, predlogi in zgodbe oseb z izkušnjo revščine.

3. POGLABLJANJE REVŠČINE IN NEENAKOSTI V OBDOBJU PANDEMIJE COVIDA-19

Slovenija je ena izmed sedmih držav v Evropski uniji, kjer se je leta 2020 povečala stopnja tveganja revščine v primerjavi z letom 2019.

STOPNJA TVEGANJA REVŠČINE, PRELIMINARNI REZULTATI (primerjava z letom 2019, starost populacije med 18 in 64)

Pojasnilo za "ni (statistično značilne) spremembe":
pričakovane spremembe imajo visoko stopnjo negotovosti
in se naj ne bi bistveno razlikovale od 0.

Administrative boundaries: © EuroGeographics © UN-FAO © Turkstat
Cartography: Eurostat – IMAGE, 07/2021

Vir: Eurostat, 2021.

Pod pragom tveganja revščine je živel 254.000 oseb, kar je 11.000 oseb več kot leta 2019. Mesečni prag tveganja revščine za enočlansko gospodinjstvo je znašal 739 EUR, za 4-člansko gospodinjstvo (dva odrasla in dva otroka, mlajša od 14 let) je znašal 1.551 EUR na mesec in za dvočlansko gospodinjstvo brez otrok 1.108 EUR na mesec. Stopnja tveganja revščine je bila 12,4 % (SURS, 2021).

Od 254.000 oseb, ki so živele pod pragom tveganja revščine, je:

- 97.000 upokojenih oseb in med njimi dve tretjini žensk,
- 46.000 je bilo revnih zaposlenih (5 % med delovno aktivnimi osebami),
- 38.000 je bilo brezposelnih (43,4 % od vseh brezposelnih),
- 41.000 mladoletnih otrok oz. desetina vseh otrok v Sloveniji in
- 32.000 drugih oseb (nezmožni za opravljanje dela, gospodinje, študenti in študentke ter ostale neaktivne osebe) (SURS, 2021).

Stopnja tveganja revščine pa ni za vse skupine in posameznike ali posameznice enaka. Iz podatkov Statističnega urada RS je razvidno, da so revščini najbolj izpostavljeni starejši, zlasti ženske, revni zaposleni, katerih plače so pod eksistenčnim minimumom, brezposelni, mladi in otroci iz revnih družin, enočlanska gospodinjstva ter enostarševska gospodinjstva z vsaj enim vzdrževanim otrokom, med katerimi je 81,3 % materinskih enostarševskih gospodinjstev (SURS, 2021; Rajšp, 2018).

Socialna zakonodaja določa, da se z denarno socialno pomočjo ljudem zagotavljajo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki naj bi omogočala preživetje. Minimalni dohodek, ki je določen kot cenzus (402,18 EUR) za dodelitev denarnih prejemkov, je bistveno nižji od minimalne plače (1.024 EUR bruto oz. 736 EUR neto) z namenom spodbujanja ljudi k iskanju zaposlitve. Neto minimalna plača v obdobju 2005–2019 ni presegla praga tveganja revščine (Breznik idr., 2021:32). Zato minimalna plača, ki se giblje blizu praga tveganja revščine, ne more zagotavljati dostojnega življenja, temveč ustvarja revne zaposlene.

Sporno je tudi, da minimalni dohodek ne omogoča preživetja in aktivnega vključevanja v družbo ali na trg dela. Število oseb, ki so upravičene do denarne socialne pomoči, se povečuje: leta 2018 je 83.295 oseb prejelo denarno socialno pomoč, leta 2019 90.922 oseb in leta 2020 že 99.297 oseb. Prav tako se povečuje tudi število dolgotrajnih upravičencev in upravičenk, saj je daljše časovno obdobje (vsaj dve leti v zadnjih treh letih) leta 2018 prejelo denarno socialno pomoč 54,74 % vseh upravičencev in upravičenk, leta 2019 57 % in leta 2020 58,65 % (MDDSZ, ISCS2). To kaže na dolgotrajno odvisnost od denarne socialne pomoči, majhne možnosti za izhod iz revščine in težji dostop do trga dela. Socialno pomoč prejemo tudi zaposleni, zlasti tisti z minimalno plačo, ki delajo prekarno in hkrati preživljajo več otrok.

Pandemija covid-19 je izrazito prizadela prekarne delavce in delavke. Velik del jih ne izpolnjuje pogojev za prejemanje državne pomoči, ker imajo prekarne pogodbe ali opravljajo občasno delo. Ženske in manjšine so nesorazmerno pogosto zastopane na delovnih mestih v maloprodaji, zdravstvu in na socialnem področju, ki so slabo plačana. V zadnjem letu in pol so brez dela ostali številni samostojni podjetniki in podjetnice, ki opravljajo storitvene dejavnosti. Kljub pomoči države mnogi samozaposleni ne morejo pokrivati visokih fiksnih stroškov poslovanja (npr. najemnine, odplačevanja dolga za osnovna sredstva). Humanitarne organizacije v Sloveniji opozarjajo na izrazit porast prejemnikov in prejemnic pomoči, zlasti oseb, ki so izgubile zaposlitev, prekarnih delavk in delavcev, oseb z nizkimi prihodki, oseb, ki so potrebovale pomoč v času ekonomske in gospodarske krize pred desetimi leti in se sedaj vračajo po pomoč, medtem ko so se med obstoječimi uporabniki in uporabnicami stiske še poglobile.

4. STAREJŠI LJUDJE, RAZMERE V ČASU EPIDEMIJE IN NEUREJENOST SISTEMA DOLGOTRAJNE OSKRBE

Epidemija covid-19 je starejše ljudi prizadela predvsem na ravni dodatne socialne izključenosti, sprememb v odnosu do starejših in oteženega dostopa do storitev. Na posvetu Gerontološkega društva Slovenije, ki je potekal junija 2019 na temo *Socialna vključenost starejših po epidemiji*, je bilo predstavljenih 19 strokovnih prispevkov, ki so orisale številne izzive življenja starejših ljudi v času epidemije in po njej (Gerontološko društvo Slovenije, 2021). Več nevladnih organizacij, tudi članice EAPN, so vzpostavile dodatne aktivnosti, s katerimi so se odzvale na stiske starejših in kljub omejitvam ohranjale stik z ranljivimi skupinami (npr. Društvo Humanitarček je vzpostavilo *ČvekiFON*, brezplačni klepetalnik za starejše, RKS-OZ Ljubljana je vzpostavilo dežurno telefonsko številko za podporo starejšim, Društva upokojencev so v okviru programa *Starejši za starejše* okrepila telefonske

stike med ljudmi). Neposredno delo z ljudmi (telefonsko in na terenu) je pokazalo na številne stiske, novonastale in že dlje trajajoče, kar kažejo tudi naslednji zapisi:

»Klicala je patronažna sestra upokojene gospe, ki sama živi v bloku, na kisiku in se težko premika. Je tudi na minimalni pokojnini, zato bi prosila za topel obrok zanjo. Prej ji je pri kuhi pomagala sestra (drugih sorodnikov nima), ki pa zdaj ne more do nje, saj ni javnih prevozov, obe pa sta starejši osebi.« (Zapis klica, ki ga je sprejela prostovoljka RKS-OZ Ljubljana v času epidemije nadežurni številnika nujno oskrbo, 1. val (Golob, 2021)).

»Zaradi slabše digitalne pismenosti, ki se je kazala kot nepoznavanje e-recepta, in zaradi težav pri informiranju (uporaba maske, stres ob obravnavi) starostnica ni pravočasno začela jemati zdravil za zniževanje krvnega tlaka, kar je pripeljalo do ponovne nujne zdravstvene obravnave.« (Zapis analize primera starejše osebe, ki je v času epidemije potrebovala večkratno zdravstveno oskrbo (Milavec Kapun, 2021)).

Obstoječe stiske in potrebe starejših ljudi so se potencirale, predvsem pa so se dodatno izpostavile težave obstoječega sistema socialnega in zdravstvenega varstva oz. neurejenost sistema dolgotrajne oskrbe (Čeh, 2021; Dimerl idr., 2020). V letu 2020 je bil sicer v razpravo podan *Osnutek zakona o dolgotrajni oskrbi*, vendar dlje od tega še ni prišlo. Neurejenost sistema dolgotrajne oskrbe vpliva na več vidikov življenja, ne le starejših, ki ne dobijo ustrezne podpore za življenje, temveč tudi na srednjo generacijo, še posebej žensk, ki v veliki meri prevzemajo vlogo neformalnih oskrbovalk.

Tudi zadnji statistični podatki o tveganju revščine in socialne izključenosti izpostavljajo, da so starejši ljudje v največjem tveganju za življenje v revščini, zlasti ženske (kar 23%, v primerjavi z 12% stopnjo tveganja revščine med splošno populacijo), pri čemer je med ženskami starejšimi od 75 let tveganje življenja v revščini kar 28,1% (SURS 2020). Med vsemi upokojenci in upokojenkami je bilo kar 57,4% takšnih, ki so prejeli pokojnino pod 700 EUR, kar pomeni pod pragom tveganja revščine (Gregorčič in Kajzer, 2021). Še vedno pa ostaja izziv dostopnost varstvenega dodatka, kot socialnega prejemka, ki naj bi bil oblika socialne varnosti za ljudi, ki si z delom ne (z)morejo več zagotoviti preživetja. Od 90.000 upokojencev, ki živijo z dohodki pod pragom tveganja revščine, jih je v letu 2020 prejelo varstveni dodatek le 23.500. Pomanjkljive ali napačne informacije o tej obliki državne pomoči in zahtevnost postopka so ključni razlogi, da marsikdo te oblike pomoči kljub upravičenosti in potrebi po njej ne dobi.

5. KLJUČNI IZZIVI – PRIČEVANJA OSEB Z IZKUŠNJO REVŠČINE IN SOCIALNE IZKLJUČENOSTI

V tem poglavju izpostavljamo ključne probleme in izzive s katerimi se vsakodnevno soočajo sogovornice in sogovorniki v diskusijskih skupinah. Namen navajanja citatov iz diskusijskih skupin je, da se še dodatno okrepi glas oseb z izkušnjo revščine in socialne izključenosti.

5.1. Minimalni dohodki

Sogovornice in sogovorniki zelo težko shajajo z minimalnimi osebnimi dohodki oziroma le za nekaj evrov (do 5) presegajo cenzus minimalnega osebnega dohodka. Nekateri prejema dodatek za prostovoljsko delo, ki pomembno vpliva na njihovo finančno situacijo, nekateri varstveni dodatek.

»Stara sem 58 let, sem mati dveh otrok, živimo v nujni bivalni enoti Javnega stanovanjskega sklada, sem brezposelna, preživljam se s socialno podporo in prostovoljskim delom.« (Op. a.: oseba, ki

prejema denarno socialno pomoč, lahko prejme dodatek za delovno aktivnost, če ima sklenjen pisni dogovor o prostovoljskem delu in je delovno aktivna od 60 do 128 ur na mesec. Za marsikoga omenjeni dodatek pomeni tudi dodaten finančni vir, s čimer si lahko izboljša življenjsko situacijo.)

»Živim v nujni bivalni enoti, preživljam se s socialno pomočjo in varstvenim dodatkom, saj imam status invalida. Prodajam tudi ulični časopis, stara sem 36 let.«

V letu 2021 je minimalni osebni dohodek za samsko osebo znašal 402,18 EUR, za dvočlansko gospodinjstvo (enega starša in otroka) 639,57 EUR, za petčlansko gospodinjstvo (2 starša, 3 otroci) pa 1343,59 EUR. Sočasno pa je prag tveganja revščine za samsko osebo v letu 2021 znašal 732 EUR, kar ponovno kaže na velik razkorak med varnostno mrežo, ki naj bi jo z zagotavljanjem denarne socialne pomoči do višine minimalnega osebnega dohodka omogočila država, in dejanskimi pogoji za dostojno življenje.

Shajanje z minimalnimi dohodki jim predstavlja velik izziv, predvsem se to kaže v strahu pred morebitnimi izrednimi stroški (npr. popravilo avtomobila ali drugih nujnih popravil, poračun elektrike).

»Kar se tega tiče gre za neke osnove, ki jih da vsak čez. Izredni stroškiso kamni spotike,že tako zmanjkuje osnovnih sredstev, vse gre za prehrano iz meseca v mesec.«

»S hčerjo s tem dohodkom ne moreva shajati iz meseca v mesec. Sama niti ne vem, kaj je razkošje, ampak vseeno. Imam star avto, ki ga stalno popravljam in si novega ne morem privoščiti. Prisoten je stalen stres, da ne bo šlo kaj narobe, sploh zdaj ko je bila korona, ko ni bilo javnega prevoza. To si stalno v stresu. Bog ne daj, da se kaj večjega zgodi, ker nimam za popravilo.«

Resne stiske pa nastopijo tudi ob morebitnih izpadih dohodkov (bolniška odsotnost, zamude pri izplačilu denarne socialne pomoči ipd.).

»Večkrat na leto se mi zgodi, da imam daljši bolniški stalež. To traja po dva meseca in takrat je izpad [dohodkov] zelo velik.«

Obdobje covid-19 je mnoge pahnilo v še večje stiske, so poročali sogovorniki in sogovornice.

»S socialne nismo nič dobili dva meseca, smo čakali odločbo. To je bilo v času korone, pozimi. Položnice so se nabirale, hrane ni bilo.«

»Živim v nastanitvenem programu Kraljev ulice, star sem 43 let, brezposeln, preživljam se s socialno podporo, prejemam tudi dodatek za prostovoljsko delo. Zaradi koronavirusne situacije se mi je življenje sesulo, izgubil sem službo in nastanitev.«

5.2 Dejavniki za življenje v revščini

Različni življenjski dogodki so močno vplivali na trenutni položaj sogovornikov in sogovornic in njihovo zmožnost, da si zagotovijo sredstva za dostojno preživetje:

- izguba zaposlitve,
- razpad partnerske zveze – življenje v enostarševskem gospodinjstvu z enim osebnim dohodkom,

- bolezen – nezmožnost za delo v polnem obsegu,
- invalidska upokožitev,
- rojstvo otrok s posebnimi potrebami,
- stanovanjska ogroženost in
- različne oblike odvisnosti.

»Potem se je to spremenilo, najprej delno zaradi ločitve, kasneje pa me je doletela še težka bolezen. Predpetimi leti sem se upokojila, zaposlena sem za štiri ure, od takrat je šlo vse navzdol. Rada bi delala pa zaradi bolezni ne smem.«

Ena od sogovornic se je v položaju z minimalnimi osebnimi dohodki znašla po tem, ko je zaključila s porodniškim dopustom, nove zaposlitve v času epidemije ni uspela dobiti.

Največjo težavo pri izhodu iz težke situacije jim predstavljajo visoke in nerealne cene najemniških stanovanj ter težave (stigmatizacija) pri iskanju dostojne zaposlitve. Sogovorniki in sogovornice izpostavijo tudi vpliv revščine na duševno zdravje.

»Po izgubi zaposlitve sem s 1300 evrov prihodka pristal na 400 do 500 evrih na mesec. Najemnina je vzela 450 evrov in to je bilo to. Nisem imel denarja, zato sem bil primoran beračiti, če pa hočeš beračiti, moraš biti malo pod gasom, da sploh lahko usta odpreš. In ko si malo pod gasom, pa kaj češ, še več piješ, nato se znajdeš v začaranem krogu.«

»Ko sem se iz nastanitvenega programa preselila v podnajemniško stanovanje se je najemnina nerealno zvišala in mi odžrla vse prihodke. Nato sem od stanovanjskega sklada dobila nujno bivalno enoto, ki pa je zelo majhna. Najbolj me ovira to, da se zaradi bolezni ne morem zaposliti.«

»Ocenjujem, da sta brezposelnost in nastanitveni problem dejavnika, ki najbolj vplivata na moje življenje.«

5.3 Opredelitev revščine

»... živetarjenje.«

»Da nimaš osnovnih življenjskih potrebščin, od hrane do bivalnega prostora. Samo tega me je resnično strah. Da nisi sposoben otroku priskrbeti bivališča in hrane.«

Kljub temu, da shajajo z minimalnimi dohodki, so sogovornice izpostavile ljudi, ki živijo še v težji situaciji. Denimo v primerjavi z nekaterimi državami, kjer vlada absolutna revščina ali kjer nimajo denarne socialne pomoči, mislijo, da ni tako težko, same pa se težko opredelijo kot osebe, ki živijo v revščini.

»Ja, ko pomisliš vedno na tiste, ki imajo še manj, na nekaj, kar je slabše.«

»Mislim, da je revščina pri nama s hčerko že nekaj časa prisotna in malo drugače gledam s tega vidika, da je ta revščina iz mene naredila, da nimam več prave ocene, kaj je revščina. /.../ Ker so bili dnevi, ko sem bila dva dni brez hrane, ker sem dala hčerki, pa to ni bila neka salama ali ne vem kaj, ampak neka osnova, da sva prišli iz meseca v mesec. In na momente je še danes tako.«

V pogovoru so sogovornice in sogovorniki izpostavljali predvsem definicije revščine, ki jih opredeljujemo kot absolutno revščino – torej pomanjkanje osnovnih dobrin, hrane in bivališča. Sočasno pa so opozorili tudi na odnosni vidik revščine, saj ta vpliva na njihovo celotno življenje, mišljenje, zdravje in počutje.

»Izpostavila bi socialno izključenost in pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin – hrano, streho nad glavo, da si pozimi na toplem, da se lahko umiješ.«

»Da si odrinjen, da ne pripadaš nikamor, le ulici. Da se sramuješ samega sebe. Da se sprašuješ zakaj, kaj tebi manjka, kaj nisi človek.«

»Revščina je to, kar zdaj živim. Preživljanje iz dneva v dan, življenje na ulici. Da živiš normalno, izven okvirjev revščine, bi po mojih kriterijih potreboval nekih 1000 evrov na mesec. 500 evrov za najemnino in stroške, ostalo za hrano ipd.«

5.4 Vplivi pandemije

V okviru EAPN Slovenija smo na pobudo članice ZMP Moste-Polje v začetku februarja 2021, ko so bili šole in vrtci zaprti že tri mesece, na vlado in pristojna ministrstva naslovili poziv za pomoč družinam in otrokom. Izpostavili smo pomen izobrazbe pri izhodu iz revščine in socialne izključenosti ter pomen sodelovanja z vlado in ministrstvi pri oblikovanju politik, ki bi ustavile drastično slabšanje razmer. Prejeli smo sicer odziv s strani dveh pristojnih ministrstev, a udejanjanje konkretnih predlogov za zdaj ni razvidno.

Ukrep za preprečevanje širjenja epidemije, ki je v največji meri prizadela družine s šolajočimi se otroki, je bilo zaprtje šol. V šolskem letu 2020/21 so se otroci šolali na daljavo večji del šolskega leta, kar je še posebej družinam, ki se soočajo z revščino, povzročilo večplastne stiske. Družine niso imele tehnologije – računalnikov, kamer, interneta, da bi lahko otroci spremljali pouk na daljavo. Ne glede na številne aktivnosti v letu 2020, smo še v letu 2021 tudi nevladne organizacije reševale situacije družin, v katerih otroci še vedno niso imeli ustreznih pogojev, da bi bili vključeni v šolanje na daljavo. Poleg zagotavljanja tehnološke opremljenosti (*Društvo Duh časa* je med majem 2020 in junijem 2021 razdelilo 1700 brezplačnih računalnikov), so bile pogoste težave tudi nepismenost staršev in njihovo pomanjkljivo znanje digitalnih veščin ter časovna razpoložljivost, da bi bili otrokom v oporo, otroci pa so bili obenem prikrajšani za pomembne socialne stike, ki sicer pozitivno vplivajo na njihovo psihofizično počutje.

Vse sogovornice so doživljale stiske v povezavi z epidemijo.

»Ko je bila korona, sem bila sama za vse, veliko sem bila pod stresom. Moj mož je pač nepismen, ne zna pomagati mojim puncam. Jaz sem jim kolikor toliko znala, kar pa ni bilo dovolj, kar se pozna na ocenah.«

Zapiranje je vplivalo tudi na to, da otroci s posebnimi potrebami niso dobili strokovne pomoči ali rednih terapij, ki lahko v tej razvojni fazi pomembno pripomorejo k napredku.

»Zdaj, ko je bila epidemija, otrok ni bil v vrtcu in je dosti izgubil. Ker ima tam tudi terapije.«

Strokovne delavke v šolskih svetovalnih službah so bile ponekod v veliko oporo družinam.

»Psihologinja je ogromno pomagala, ure in ure smo bili na telefonu. Tudi učiteljice so šle na roko, so vedele, da sem staromodni tip ženske in ne obvladam tehnologije. Vse pohvale.«

Vendar pogosto to ni zadostovalo, saj so številne stiske družin, ki se soočajo z revščino reševale tudi nevladne organizacije.

Med pozitivnimi ukrepi države, ki so jih uvedli v jesenskem valu epidemije, je bilo tudi zagotavljanje toplih obrokov za vse otroke, ki so pred tem prejeli polno subvencionirane šolske malice in kosila. Sočasno pa ta ukrep ni dosegel vseh družin, ki so se zaradi epidemije na novo znašli v stiski zaradi upada dohodkov (čakanje na delo, izguba zaposlitve ipd.).

Na mnoge družine je vplival tudi ukrep ukinitve javnega prevoza, kar je pomenilo veliko odvisnost od zanesljivosti prevoza v lastni režiji ali potrebo po koriščenju dražjih storitev.

Brezdomni in socialno ogroženi so bili med epidemijo najbolj prikrajšani zaradi dostopa do storitev. Izpostavili bi nizko digitalno pismenost, ki je postala ključna za udeleževanje življenjskih potreb, saj je komunikacija z različnimi institucijami in urejanje statusno-administrativnih zadev potekala večinoma elektronsko. Izpostaviti gre tudi omejene socialne stike, ki pozitivno vplivajo na psihofizično počutje.

»V začetku leta je bilo na ulicah zelo malo ljudi, hitro si lahko zapadel v depresijo, bil še bolj osamljen kot običajno. To je bilo strašno. Kot brezdomna oseba enostavno nisem mogel priti do denarja. Vsaj na pošten način ne. Prej sem prodajal ulični časopis, tokrat to ni bilo možno. In začneš razmišljati o kriminalu. Omejena je bila dostopnost do zavetišč, hrane, zdravstva, socialnih služb itn. Brezdomnim nam je bilo že tako dovolj težko, pa še denarne kazni za kršenje vladnih odlokov (policijska ura) smo prejeli, čeprav jih nismo imeli možnosti dosledno upoštevati.«

»Padel sem v depresijo, pa s partnerko sva se začela prerekati. Vse je bilo zaprto, denarja ni bilo. Psihični problemi so se kopičili. Če ne bi bil sprejet v nastanitveni program, bi končal na cesti.«

»Pred epidemijo sem čistila dva gostinska obrata. Ko so se ti zaprli, sem ostala brez prihodka. Kar naenkrat je bila vsepovsod samo tišina.«

»Meni je bilo v času epidemije zares težko. Ves čas sem ždela v majhni, utesnjujoči sobici. Zaradi izoliranosti sem preživela kar nekaj duševnih stisk.«

Negotovost in stiska povezanizvsakodnevnim shajanjem vplivata na človekov vsakdan, posredno pa tudi na njegovo duševno zdravje. V povezavi z revščino je povezano občutje sramu, stresa, negotovosti in nemoči.

»Saj sem tudi stalno resna, ne znam se sprostiti, stalno sem na preži, kaj bo tukaj, kaj bo tam. Moram biti pazljiva, kaj bo kdo rekel, da zaščitim sebe in svojega otroka. Pa nisem po naravi taka, ampak življenje ti da, borba ti da. Sem rabila veliko časa, da sem se odprla.«

Izkušnje TOM telefona o vplivu epidemije covida-19

Socialna distanca, ki se je izkazala kot glavni vir zaščite pred širjenjem okužbe, je pomembno zarezala v dinamiko medčloveških odnosov in ravno otroci in mladostniki so postali tisti, ki jih je koronakriza verjetno najbolj prizadela. Prekinitev vrtčevskega in šolskega življenja je za mnoge otroke pomenila izgubo pomembnega varovalnega dejavnika – zaradi stika s sovrstniki, kar je njihova razvojna potreba, zaradi možnosti dobiti kvalitetno učno pomoč, zaradi možnosti umika iz družine z disfunkcionalnimi vzorci. Varovalni dejavnik za duševno in fizično zdravje otrok so tudi šolske in obšolske dejavnosti, ki so bile prekinjene. Vplivi epidemije na otroke in mladostnike se kažejo tudi pri vprašanih s katerimi se obračajo na splošni svetovalni *TOM telefon*. Teme, ki so bile na TOM-u v zadnjih letih prepoznane kot prevladujoče, to so odnosi z vrstniki, ljubezen, spolnost, telesni razvoj in šola, so s pojavom epidemije stopile v ozadje. V ospredje so stopile teme vezane na družino, duševno zdravje in samomorilno razmišljanje. Trend iz leta 2020 se nadaljuje tudi v letu 2021. Najpogostejše tematike so: odnosi s starši, odnosi z vrstniki, depresivnost in samomorilne misli. V porastu je uporaba e-pošte in klepetalnic, kamor se obračajo s težjimi temami (depresija, samopoškodovanje, samomorilno razmišljanje, nasilje v družini itd.) Velikokrat povedo, da o tem ne želijo/ne zmorejo govoriti, da bi najraje o tem samo pisali. Predstavljajo si, da bodo na tak način svoje stiske tudi rešili. Zato moramo biti vsi odrasli še posebej pozorni, da ti najranljivejši mladostniki in otroci ne poniknejo v virtualne kanale, stran od živih stikov in dejanskih virov pomoči.

»Stara sem 16 let in sem že nekaj časa depresivna in brez energije. Zaradi korone je še slabše, ker se nisem mogla videvati s svojim fantom. On je moja edina svetla točka in me razume in podpira. Ampak ima tudi sam s sabo veliko težav. Doma se itak samo kregamo. Starša me nikoli ne vprašata, kako se počutim, kot da sem nevidna. Mamo sem že večkrat prosila, da bi šli k psihologu, pa me vedno pozabi naročiti.«

Tekom obeh zaprtij države v pomladnih in jesenskih mesecih leta 2020, se je na TOM telefonu število kontaktov zaradi nasilja v družini povečalo za 25 %, v primerjavi z enakim obdobjem v letih 2015–2019. Težave v družini oz. natančneje odnos s starši, je najpogostejša težava, o kateri poročajo mladostniki. Družinski odnosi ostajajo ena od vodilnih vsebin na TOM telefonu. V 1. polletju 2021 je takih 20,5 %, med najpogostejšimi temami pa so odnosi s starši, nasilje v družini in odnosi s sorojenci.

5.5 Dostopnost do stanovanj

Reševanje stanovanjskega problema je predstavljal trem sogovornicam velik izziv. Pripovedovale so o številnih selitvah, zahtevnosti iskanja varne nastanitve, kjer te lastnik na naslovu prijavi, dolgotrajnem čakanju na stanovanje Javnega stanovanjskega sklada ter o slabih pogojih v katerih živijo (npr. 4 družinski člani na 30 m²). Ne glede na to pa pridobitev neprofitnega stanovanja pomeni veliko olajšanje in prinese ljudem vsaj delno varnost.

»Vse skupaj je 35 m², hčerka nima svoje sobe, ampak sva srečni, da sva skupaj.«

Fond Javnega stanovanjskega sklada je nezadosten, cene najemniških stanovanj na trgu pa so v primerjavi s povprečnimi dohodki previsoke, podnajemniški sistem je razmeroma neurejen in negotov (npr. oddajanje na črno).

Visoke cene najemnin vplivajo na brezdomstvo in številne selitve. Najemodajalci večinoma niso zainteresirani za omogočanje subvencije, ljudje so v najemniških stanovanjih pogosto brez najemnih pogodb, s čimer nimajo nobenih najemniških pravic. Čakalne vrste za nujne bivalne enote Javnega

stanovanjskega sklada so dolge, prav tako primanjkuje neprofitnih stanovanj.¹ Pri tem sogovorniki opozorijo, da so nujne bivalne enote majhne in predstavljajo rešitev v stanovanjski stiski, vendar dolgoročno ne omogočajo dostojnega reševanja stanovanjskega vprašanja.

»S socialno pomočjo v višini 400 evrov si ne morem privoščiti niti najema majhne garsonjere, saj rabiš tako za najemnino kot za varščino.«

»Cene podnajemniških sob in stanovanj so izredno visoke. Če prosiš za subvencijo, potem predvidevajo, da nimaš dovolj denarja za plačevanje rednih stroškov. Sama živim v nujni bivalni enoti stanovanjskega sklada, nanjo sem čakala zelo dolgo. S stroškovnega vidika je super, ker je najemnina zares nizka, je pa soba majhna, a je definitivno bolje kot biti na cesti.«

»Nujna bivalna enota ne rešuje mojega stanovanjskega vprašanja zadovoljivo. Stanovanje je majhno, 28 m², v njem živim z odraslima sinovoma, 24 in 21 let. Starejši je delni invalid. Sobo sem razdelila na dva dela, tako da imata vsaj nekaj svojega prostora. Tudi sosedski odnosi so zanič, dobesedno nas požirajo, govorijo, da smo reveži, da smo ničvredni, pa da smo Kralji ulice navadni klošarji. To me zelo boli. Kljub temu, da nisem bila nikoli kaznovana, nikoli nikomur nič storila, sem za sosede vse najslabše. Tako jaz kot moji otroci. Po skupnem hodniku moramo hoditi čisto tiho. Zaradi slabih sosedskih odnosov na obisk ne vabimo nikogar.«

5.6 Vloga države in nevladnih organizacij pri odpravljanju revščine in socialne izključenosti

Družinski in socialni prejemki, ki jih zagotavlja država, denarna socialna pomoč, izredna denarna socialna pomoč, varstveni dodatek, otroški dodatki, subvencije in oprostitve plačil, pomembno prispevajo k zniževanju stopnje revščine, saj bi sicer namesto 12,4%, beležili 22,4% stopnjo tveganja revščine (SURS, 2021²). Sočasno pa redukcija vloge socialne države na administrativno podeljevanje socialnih transferjev ne prepreči številnih stisk, s katerimi se srečujejo ljudje. Kot so pripovedovale sogovornice na srečanju, sredstva pogosto ne zadoščajo za življenje. Kljub več pozitivnim izkušnjam s sistemom socialnega varstva in centri za socialno delo, pripovedujejo tudi o občutku dehumanizacije in pomanjkanju osebnega stika s strokovnimi delavci. Obdobje epidemije je to zgolj še poslabšalo.

»Pozabljeni smo, smo samo številke, nismo pomembni. Ona te ne vidi na oni strani, ne prisluhne tvoji zgodbi, ne vpraša, zakaj si se znašel v takšni situaciji. Ona samo vidi tvojo vlogo, papir, ne poglobi se vate kot v osebo, človeka, ne vpraša, zakaj si pristal v takšni stiski. Ker tudi stiske so različne. Zato bi bilo bolje, da je upravičeno deljena ta pomoč. V prvi vrsti je treba prisluhniti človeku.«

»Ker si samo številka, ne vejo pa, kakšna je dejansko moja stiska, zgodba. In to mene tako žre. In vedno bolj nam to delajo. Sploh ne moremo več priti v stik s Centrom za socialno delo, da me vidijo, da se z menoj pogovorijo.«

Nevladne organizacije odgovarjajo na potrebe marginaliziranih skupin posameznic in posameznikov in pomembno dopolnjujejo sistem socialnega varstva, predvsem z izvajanjem socialnovarstvenih programov in humanitarnih dejavnosti, ki zajema nudenje psihosocialne podpore – opore ljudem, zagotavljanje materialne pomoči v obliki hrane, rabljenih oblačil in predmetov, urejanjem statusno-administrativnih zadev, denarnih humanitarnih pomoči in letovanj. Sogovornicam in sogovornikom

¹ Diskusijski skupini sta bili izvedeni v Ljubljani.

²<https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9624>

nevladne organizacije predstavljajo pomembno obliko podpore in so postale nepogrešljiv del skupnosti.

»Za vse, kar urejam, se obrnem na Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice. Tam izvem, kaj vse moram urediti, nato si to zapišem na listek, običajno mi za urejanje birokratskih zadev nudijo spremstvo, saj imam glede tega že od nekdaj paniko. Od vladnih služb se obračam le na Center za socialno delo.«

»Center za socialno delo je nuja, na zavodu za zaposlovanje pa nisem več prijavljen. Hodim na društvo, ki pomaga brezdomnim, pa na društvo, ki pomaga odvisnikom, se tudi zdravim, jem tudi pri nevladnikih.«

»Imam status invalida, zato največ zadev urejam prek Centra za socialno delo. Ker prodajam cestni časopis od nevladnih organizacij največ sodelujem s Kralji ulice, pri njih vodim tudi brezdomske ture po Ljubljani, drugih organizacij pa dosti ne koristim. Sem in tja grem tudi na Rdeči križ po paket hrane.«

6. PORAST INTIMNOPARTNERSKEGA IN DRUŽINSKEGA NASILJA V OBDOBJU PANDEMIJE COVID-19

V letih 2020 in 2021 je ob poglobljanju revščine in socialne izključenosti, na kar so opozarjale številne humanitarne in druge organizacije, ki so pomagale posameznikom in posameznicam v stiskah, postal viden tudi problem zaznavanja porasta družinskega in intimnopartnerskega nasilja. Policija je do 31. 7. 2021 obravnavala 728 kaznivih dejanj nasilja v družini, v istem obdobju leta 2020 so obravnavali 588 primerov, leta 2019 554 primerov ter leta 2018 521 primerov. Porast obravnavanih primerov kaznivega dejanja nasilja v družini v zadnjih letih je očitna. V zadnjem letu policija beleži 24 % več kaznivih dejanj nasilja v družini. Po podatkih na letni ravni pa je policija leta 2018 obravnavala 1371 kaznivih dejanj nasilja v družini, leta 2019 1336 kaznivih dejanj in leta 2020 1478 kaznivih dejanj. Tudi podatki na letni ravni kažejo več nasilja v družini.³

V strokovni diskusijski skupini je na podlagi terenskega dela in izkušenj prevladalo enotno mnenje, da se jenasilje v času obdobja epidemijedrastično povečalo iz več razlogov: družine so bile zaprte v silno neenakih stanovanjskih in ekonomskih pogojih, nekateri so izgubili delo in zaslužek, stres je ostal v domačem okolju, prodaja alkohola se je drastično povečala, šolanje na daljavo, nezmožnost sledenja družinskim in drugim dogajanjem, zaprte in težje dostopne strokovne institucije, kot npr. CSD, zdravstvo, šolstvo, varstvo. Poudarek je na prepletanju različnih oblik nasilja (spolno, psihično, ekonomsko, fizično) med partnerji in starši nad otroki, pri čemer so v zadnjem obdobju sogovornice detektirale nasilje otrok, mladostnikov nad starši, nad odraslimi, nad starejšimi. Povečalo se je število spolnih zlorab otrok, ki so ostale skrite in prikrite v domačem okolju. Preko ekrana nihče ne more opaziti otroka, ki odklanja in zavrača obroke hrane, nihče ne more opaziti modric na telesu, nihče ne more opaziti otroka, ki s telesno govorico kaže na huda tesnobna občutja. Nasilje se je razširilo tudi v nekatere družine, ki tega do časa izrednih ukrepov niso poznale, saj so družinsko dinamiko zmogli urejati sami. Preživetje je terjalo površne medsebojne odnose, ki so se koncentrirali na skupaj preživeti čas, omejen z obveznostmi.

³Podatki, ki jih je policija posredovala na zahtevo avtoric poglavja. E-poštna komunikacija je potekala avgusta 2021.

Zaradi finančne odvisnosti je žrtvam intimnega nasilja težje oditi. Kljub temu, da morda zberejo pogum za odhod, za to nimajo potrebnih sredstev, pa tudi sistem jih ne podpira v nujenju namestitve v stanovanjske enote. Stanovanjski problem žrtev nasilja vseh generacij zaznavajo tudi na način, da se te odseljujejo od povzročiteljev in se selijo nazaj k domačim, kar pa ne rešuje njihovih težav. Poleg tega obstajajo primeri, ko so žrtve nasilja –nekatero uporabnice programov Varnih hiš – brezposelne in so prejemnice denarne socialne pomoči. Izjemno velike težave so z določanjem in neizplačevanjem preživnin za otroke na sodiščih, četudi gre za primere očetov z redno zaposlitvijo, medtem ko so stiki hitro in natančno določeni ter jih morajo ženske dosledno omogočati.

Pojavil se je nov način nasilja in to je nasilje preko otrok. Na začetku epidemije je bilo ogromno primerov, ko so povzročitelji nasilja vsem ukrepom navkljub želeli imeti stike z otroki. Nekateri niso vračali otrok nazaj z odrejenih stikov z razlogi, da ni varno. Ob ukrepu šolanja na daljavo so otroke zelo hitro vrnili k mamam oziroma žrtvam nasilja. Premalokrat je upoštevan otrokov vidik.

Ponekod se je povečalo povpraševanje za svetovanje žrtvam nasilja po elektronski pošti (verjetno zaradi prisotnosti povzročitelja), prav tako so se povečale potrebe po psihosocialni pomoči.

Ključne težave pri nujenju podpore žrtvam nasilja so povezane s pomanjkanjem celostne obravnave nasilnih situacij, povečuje se težnja po psihoterapijah, kar je dobro, a tudi zelo pomanjkljivo, če se vzporedno ne obravnava in odpravlja še drugih vzrokov.

Povečale so se težave reševanja izgube strehe nad glavo oziroma stanovanjske stiske v smislu umika ogroženih otrok in mladostnikov iz nasilnih okolij; nezmožnost zapustiti domovanje, ko je šlo za partnersko nasilje, ker ni bilo dovolj ustreznih namestitvev, nekontrolirana prepoved približevanja povzročitelja nasilja – skrivanje in zanikanje nasilja znotraj družin. Za izjemne primere sicer obstaja program *Varna stanovanja*, v katerem lahko živijo dve leti, ampak teh stanovanj je izredno malo, vsekakor premalo. Govorimo o absolutni revščini, kjer ni nobene možnosti, da bi se žrtve nasilja, na primer ženska z otroki, same preživljale. Ob tem je problem družinska, medsosedska in družbena tolerance do vsakovrstnega nasilja ter vzorčenje političnih praks nestrpnosti, verbalnega nasilja, etiketiranja in podobno.

Med revščino in nasiljem

Sogovornice pri delu na terenu izpostavljajo nov razred revnih, to je nekdanji srednji razred, ki je ta trenutek v izredno težki situaciji. Da delež revnih zaposlenih ne bo naraščal, se morasistemske urediti dostojno plačilo za zaposlene. Prisotno je sistemsko nerazumevanje socialnega in ekonomskega stanja najranljivejših, med katere je zdrsnil srednji razred, tj. tisti, ki so bili do izbruha pandemije družbeno angažirani. Razlogi za življenje v revščini so v grobem povezani tudi z nasiljem. Ko se nasilje naseli med ljudi, ki so bili produktivni, ki so znali in zmogli reševati lastne in skupne probleme, pa so jim izredne razmere odvzele moč, upanje in tudi znanje, jih to privede tudi do nasilja nad seboj in drugimi. Tu lahko iščemo zgolj razloge za tako osebno ranljivost, ki so zares v večini primerov povezane z izrednimi razmerami. Torej, življenje v revščini najranljivejše oslabi v veri vase, jih opremlja z mnogimi dvomi, jih opremlja z nevrednostjo, nespoštovanjem, kar seveda naplavlja tako žrtve kot povzročitelje nasilja.

Vloga države, njenih organov in vloga EU

Država bi morala poskrbeti vsaj za približanje enakosti in enakovrednosti v družbi ter sama vzorčiti spoštljiv odnos do državljanov in državljanek. Na nacionalni ravni bi se moralo izvajati več preventivnih programov za prepoznavanje nasilja, saj je težava tudi v tem, da žrtve nasilja pogosto niti ne

prepoznajo, da živijo v nasilnih odnosih. Nujno je treba dvigniti nivo ozaveščenja splošne javnosti in nižati toleranco do družinskega in intimnopartnerskega nasilja ter v reševanje teh stisk bolj intenzivno vključevati Centre za socialno delo. Kar pomeni tudi delo na terenu, ki je v veliki meri preloženo na nevladni sektor. Vloga države pa mora biti iskanje sistemskih in celostnih rešitev, pri čemer so psihoterapevtski programi izjemno pomembni, a ne predstavljajo zadostne rešitve.

Vloga EU je priprava programov, tako komunikacijskih kot operativnih, ki bi dosegli predvsem ničelno toleranco do nasilja. Poleg tega je vloga EU tudi, da zagotovi dodatna sredstva, ki bi organizacijam, ki izvajajo psihosocialno pomoč omogočila usposabljanja strokovnih delavcev in delavk ter dodatne ustrezne namestitve za žrtve nasilja (varne hiše, materinske domove).

7. IZPOSTAVLJENO: (DELOVNI) INVALIDI

V *Delavski svetovalnici* imajo naslednji primer: 52-letni fizični delavec pridobi status invalida III. kategorije z omejitvami, posledično dobi pozitivno mnenje *Komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi*. Ta oseba po odpovednem roku sprva pristane na *Zavodu RS za zaposlovanje*, nato na nadomestilu za invalidnost. Oseba po izteku denarnega nadomestilaza brezposelnost dobi nadomestilo za invalidnost »v višini 60 % invalidske pokojnine, če mu je delovno razmerje prenehalo na podlagi pozitivnega mnenja *Komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi* ali neodvisno od njegove volje ali krivde«. (druga alineja tretjega odstavka 85. člena ZPIZ-2)

Kaj torej pomeni dvig odmernega odstotka na 63,5 % (po poteku prehodnih obdobj) oziroma spremenjen 87. člen *Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2)*?

3,5 % dvig mnogim prejemnikom nadomestila za invalidnost še vedno ne omogoča, da bi prilezli do zneska minimalnega dohodka, katerega trenutna višina je 402,18 EUR, kaj šele do meje »kratkoročnih življenjskih stroškov« v višini 441,67 EUR (izračun Inštituta za ekonomske raziskave, 2016), še manj do zneska 606,32 EUR, za katerega raziskava o minimalnih življenjskih stroških iz 2009 (IER) pravi naslednje: »Če bi v celoti sledili metodologiji, uporabljeni leta 1998, bi osnovni znesek minimalnega dohodka po novih izračunih in po cenah v aprilu 2009 znašal 606,32 EUR.« In ne pozabimo, da prag tveganja revščine za samsko osebo v letu 2021 znaša 732 EUR na mesec.

V praksi to pomeni naslednje: po zadnjih podatkih je najnižja osnova za odmero nadomestil iz invalidskega zavarovanja po 87. členu ZPIZ 563,86 EUR (0,5950 x 947,67 EUR). Toda pozor. Izračun je narejen na osnovi Sklepa o najnižji in najvišji pokojninski osnovi, najnižji pokojnini, najnižji osnovi za odmero nadomestil iz invalidskega zavarovanja in najvišjem znesku nadomestila za čas poklicne rehabilitacije, ki je stopil v veljavo 1. januarja 2021. Ta sklep pravi, da najnižja pokojninska osnova za v tem letu uveljavljene pokojnine znaša 947,67 EUR ter da se nadomestila iz 80., 84., 85. in 86. člena ZPIZ-2 za invalidnost, od 1. januarja 2021 dalje odmerijo najmanj od osnove, določene v višini 563,86 EUR.

Torej, če se odmerni odstotek spremeni v 63,5 % (po koncu prehodnih obdobj) od 947,67 EUR (zdajšnja najnižja pokojninska osnova) to znese 601,77 EUR. In če denimo vzamemo primer delovnega invalida III. kategorije, ki se mu odmeri nadomestilo za invalidnost v višini 60 % od osnove, to znese 361,06 EUR, kar je še vedno 41,12 EUR manj od minimalnega osebnega dohodka, 80,61 EUR manj od kratkoročnih življenjskih stroškov in celih 370,94 EUR manj od praga tveganja revščine, izračunanega za leto 2021.

Če vzamemo v obzir spremembe pokojninske zakonodaje in upoštevamo prehodno obdobje, je ta odmerni odstotek v letu 2021 59,50%, kar pomeni, da je potemtakem najnižja osnova za odmero nadomestil iz invalidskega zavarovanja 0,5950 x 947,67 EUR, kar zneso 563,86 EUR. In če vzamemo od tega zneska 60 odstotni odmerni odstotek, je to celih 338,32 EUR.

Žalostno je, da se že leta nižje plačanim delavcem k polnemu znesku minimalne plače dodaja »dodatek do minimalne plače«. Enako, če ne še bolj žalostno pa je, da država delovnim invalidom v mnogih primerih izplačujedenarno razliko do polnega zneska denarne socialne pomoči – v primeru, da gre za delovne invalide z začasnim prebivališčem, pa še te razlike ne. Tujci, ki imajo v Sloveniji prijavljeno začasno prebivališče, zaradi tega ne morejo uveljaviti razlike do zakonsko določenega osnovnega zneska minimalnega osebnega dohodka (402,18 EUR).

Da je ta zadeva problematična že vrsto let, nam navsezadnje sporoča tudiizjava Majde Kozjak (Dnevnik, 2008, <https://www.dnevnik.si/331669>), ki jo je delovna invalidnost doletela zaradi težav s hrbtenico:»S 390 EUR nadomestila je z dvema šoloobveznima otrokoma težko preživeti.«

Pod črto: živimo v času, ko je za tekočim trakom popolnoma iztrošena generacija delavcev in delavk, ki so stari 45–55 let, ki jih niti na bolniško ne pustijo, kaj šele, da bi jim dali status invalidnosti, ko pa do njega dejansko prilezejo, pa padejo v absolutno revščino. To je »nagrada« za več deset let dela.

8. DOBRE PRAKSE

Izkušnje delovanja nevladnih organizacij, članic EAPN, kažejo, da imajo posamezniki, posameznice in pravne osebe še vedno velik posluš za pomoč ljudem v stiski – tako s finančno in materialno pomočjo kot pomočjo v obliki svetovanj in nujenjem čustvene in socialne opore.

Zveza prijateljev mladine Slovenije je tudi v letu 2021 nadaljevala s finančno in materialno pomočjo družinam, ki so zaradi vpliva epidemije covid-19 utrpeli posledice. Do poletja so poleg ostalega razdelili tudi 124 računalnikov, ko so se učenci in dijaki vrnili v šole, pa se je stanje umirilo. Humanitarni programi ZPMS so se v zadnjih letih tako razširili, da so v letu 2021 vpeljali novo dobro prakso: postavitve spletne aplikacije, ki zagotavlja kakovostno in transparentno delo pri preglednosti in sledljivosti podatkov, dokumentov in avtomatičnemu kreiranju različnih podatkovnih zbirk.

V letu 2021 sov okviru programa *Pomežik soncu* znova izvedli brezplačna letovanja za otroke iz socialno šibkih družin. Na brezplačne počitnice je odšlo več kot 3000 otrok, od tega vsaj 900 otrok iz socialno ogroženih družin in otrok s posebnimi potrebami. Na to so ponosni, saj se zavedajo pomembnosti socializacijskega procesa, sploh v času omejitvenih ukrepov.

Središče ZIPOM, ki deluje pri ZPMS, je z *Eurochildom* na nacionalnem nivoju izvedlo zagovorniške aktivnosti, ki so posredno vodile k sprejetjuevropskega *Jamstva za otroke (Child Guarantee)*. Glede tega bodo še dodatno aktivni v drugi polovici leta 2021, ko bodo države članice pripravljale nacionalni načrt za izvajanje Jamstva.

Zagovorniško delo v letu 2021 je obsegalo tudi sodelovanje v javnih razpravah pri predlogu novega *Pravilnika o izvajanju zgodnje obravnave v vzgojno-izobraževalnih zavodih in drugih izvajalcih programov za predšolske otroke s posebnimi potrebami* ter pri zakonodajnih spremembah na področju preživnin. V vseh razpravah so pripravili strokovno argumentirane komentarje in jih posredovali resornim ministrstvom.

TOM telefon je v letu 2021 nadaljeval z okrepljenim svetovalnim delom za otroke in mladostnike, saj so družinski odnosi, psihične težave in samomorilne misli še vedno v porastu. Z namenom iskanja skupnih rešitev za otroke in mladostnike, ki se na TOM obračajo zaradi duševnih stisk, je TOM telefon sklical posvet *Zaboljše duševno zdravje otrok in mladostnikov – vzpostavitev sodelovanja med TOM telefonom in strokovnimi službami za duševno zdravje*. Udeležili so se ga predstavniki NIJZ, Pediatrične klinike, Psihiatrične klinike in CDZOM. Skupaj so razvili novo kampanjo ozaveščanja o varni rabi interneta, ki otroke spodbuja, da o neprijetnih izkušnjah spregovorijo in škodljivo vedenje prekinajo.

Na *Zvezi prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje* so v 2021 aktivno reševali stiske, ki so nastajale kot posledica ukrepov za zajezitev epidemije covid-19. Pri reševanju stisk in blaženju posledic epidemije so strokovni delavci in delavke uporabljali osebni pristop, ki ljudem v stiski daje občutek varnosti. Strokovni sodelavec_ka ob poslušanju stisk, ob čemer ne obsoja občutkov ali nastalih situacij, pomaga pri sprejemanju dosegljivih ciljev in aktivnem iskanju rešitev skupaj z uporabniki_cami. Po vzpostavljenem prvem stiku z družino se pri obisku na domu pokaže resnična slika stanja družine, ki je preko vloge in razgovora ni mogoče docela prepoznati. S pomočjo terenskega dela se lažje postavi prave in ustrezne cilje za reševanje situacije. Kot učinkovito orodje za reševanje in preprečevanje poglobljanja stisk potekajo delavnice *Znajdi se*, v okviru katerih uporabniki in uporabnice pridobivajo kompetence za samostojno reševanje svoje situacije. Hkrati jim nudijo varno okolje, v katerem uvidijo, da niso sami oziroma edini s tovrstnimi težavami. Vpogled v finančno stanje družine za lažje razporejanje sredstev uporabniki_ce pridobijo s finančnim načrtom, ta nudi možnost za učinkovito in sistematično reševanje finančnih težav.

Positivne učinke na družinsko dinamiko kaže tudi skupno preživljanje prostega časa –v okviru izletov in družinskih počitnic, ki so jih lahko omogočili nekaterim družinam.

Na *RKS-OZ Ljubljana* ugotavljajo, da je epidemija še poglobila že obstoječe stiske najranljivejših skupin prebivalcev, predvsem pa je pokazala na že siceršnje systemske pomanjkljivosti. V letu 2021 so nadaljevali z izvajanjem učne pomoči in psihosocialne podpore družinam. Neposreden in reden stik z otroci in družinami, ki se zaradi različnih okoliščin (pomanjkanje veščin in znanja za pomoč otrokom pri šolanju na daljavo, nezadostna tehnološka opremljenost, neznanje jezika, vzgojna nemoč, posebne potrebe ipd.) težje vključujejo v šolanje na daljavo, se je izkazal kot izredno pomemben za zmanjševanje številnih stisk otrok in staršev.

Na podlagi izkušenj v času epidemije v letu 2020 so dodatno okrepili sistem podpore in pomoči za starejše. V drugem in tretjem valu (oktober 2020–maj 2021) so izvedli 6501 dostav materialne pomoči – prehranskih paketov in toplih obrokov starejšim osebam na dom. Dostava materialne pomoči na dom ne predstavlja le zmanjševanja materialne prikrajšanosti, temveč predstavlja predvsem človeški stik s starejšimi, ki jih je epidemija še dodatno osamila.

Društvo Kralji ulice je v letu 2021 izvajalo največje število programov in aktivnosti od svoje ustanovitve leta 2005. Poleg večletnih programov so več enoletnih programov (op. enoletni zaradi načina sofinanciranja) usmerili predvsem na zaznane potrebe v letu 2020, ki so meddrugim, tudi posledica pandemije covid-19.

V sklopu skupnostnih prostorov v Ljubljani in v Mariboru ter tudi individualnega dela z družinami so izvajali program pomoči pri šolanju na daljavo (in se odzivali na zaznane posledice takšnega šolanja). Program je bil namenjen tako otrokom (učna pomoč, učenje uporabe računalnika, pomoč pri pridobitvi IKT, družabništvo, razbremenilne aktivnosti, pogovori ipd.) kot odraslim članom in članicam družin (učenje uporabe računalnika, pomoč pri komunikaciji s šolo in drugimi institucijami, svetovalni pogovori ipd.).

V Mariboru so v letu 2021 vzpostavili nove krizne namestitve, ki so bile namenjene vsem, ki so predvsem zaradi okuženosti s covidom-19 oziroma zaradi vpliva pandemije potrebovali začasno namestitve (izvajanje samoizolacije, izguba strehe nad glavo v času zaprtja države ipd.).

V letu 2021 so več pozornosti namenili tudi t.i. pristočnim aktivnostim, s čimer so predvsem poskušali zapolniti vrzel, ki je nastala kot posledica pandemije v letu 2020 (socialna distanca, ukinjanje skupinskih aktivnosti, osamljenost, nedostopnost do organizacij in aktivnosti ipd.). Ob upoštevanju priporočil so izvajali športne (namizni tenis, košarka, telovadba za ženske, šah) in kulturne (gledališče, film) aktivnosti, različne delavnice ter pohode v gore, izlete na morje, obiske bazenov ipd.

Povečali so obseg terenskega uličnega dela, saj je večina organizacij še vedno delovala omejeno, kar posledično pomeni, da se je več ljudi zadrževalo zunaj na javnih prostorih. V sklopu terenskega dela sonudili tudi osnovno zdravstveno oskrbo, predvsem previjanje ran brezdomnim, okrepili so tudi informiranje in telefonsko svetovanje, kar je bilo zaradi nedostopnosti do zdravstvenih storitev izjemno pomembno. Kot relevantno podporno delo bi *Kralji ulice* izpostavili tudi pomoč uporabnikom in uporabnicam pri komunikaciji z drugimi institucijami; zaradi epidemije je bila dostopnost do institucij omejena, naročanje na storitve je potekala večinoma elektronsko, ponekod tudi preko telefona, skoraj v vseh primerih pa brez osebnega stika s strokovnimi delavci, česar mnogi uporabniki in uporabnice niso večji.

Mozaik, društvo za socialno vključenost, so.p. izvaja program *Pomoč na vratih*, terensko delo s potencialnimi brezdomnimi osebami in zagovorništvo. Srečanja z uporabniki izvajajo v okviru njihovega doma, saj ta večinoma predstavlja najbolj varno in sproščeno okolje zanje. V kolikor jim to ne odgovarja, skupaj dorečejo drugo lokacijo, tudi pisarno društva. Hkrati s posameznikom, spoznavajo družinsko, sorodstveno in sosedsko dinamiko, ki so pri reševanju problematike posameznika večkrat odločilnega pomena. V programu dajejo velik poudarek povezovanju z drugimi nevladnimi in javnimi službami. Večinoma kompleksne težave uporabnikov (finančna stiska, insolventnost, stanovanjska stiska, duševne težave, zdravstvene težave) uspešneje rešujejo ob medinstitucionalnem sodelovanju.

»Že skoraj 8 let prejemam veteranski dodatek. To je vse kar dobim. Ne gre mi skozi, enostavno ne gre. Pripeljejo mi paket. Plačati pa moram položnice. Nimam dosti za plačati, a vseeno včasih zmanjka.«

Uporabnik je bil pred 10 leti izbrisan iz evidence brezposelnih oseb, saj ni bilo ustreznega dela zanj, nekatera dela je odklonil zaradi zdravstvenih težav. Ob informiranju, razlagi aktualne zakonodaje in osebni podpori, se je ponovno prijavil na Zavod za zaposlovanje in se vpisal v evidenco brezposelnih oseb, prejema denarno pomoč.

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje si prizadeva preprečevati revščino in družbeno osamo starejših. Da ti ne bi zapadli v revščino, da ne bi doživljali osamljenosti, in da ne bi bili izključeni iz družbe, *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje* deluje kot spodbudna struktura v ozadju študijskih krožkov, ki jih vodijo strokovnjaki. Vsebine programov študijskih krožkov strokovnjaki gradijo skupaj s člani in članicami. Z družbeno angažiranim izobraževanjem in umetnostjo, starejši ustvarjajo tudi nove družbene prakse v lokalni skupnosti, kjer prideta do veljave njihovo znanje in ustvarjalnost. Poleg posameznih temeljnih študijskih vsebin starejši študenti preučujejo svoj položaj v družbi, premoščajo slabšalne stereotipe o starosti, spoznavajo svoje pravice in dolžnosti v družbi, preučujejo kritično geragogiko ter takoboljšajo nadzor nad svojim življenjem in svojo avtonomnostjo.

Digitalna izključenost je del socialne izključenosti, zato *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje* vodi vrsto programov, ki se nanašajo na digitalno pismenost. Zavzema se za preprečevanje funkcionalne nepismenosti starejših – posledično družbene neenakosti in nepravilnosti. Na temo funkcionalne nepismenosti vodi tudi raziskovalne in izobraževalne programe znotraj evropskih projektov (LearnersMot, LearnersMot2 itd.).

»Prekarnost ni le materialne narave. Prekarnost in revščina pomenita manj vsega, manj materialnih dobrin, manj zdravja, manj izobraženosti, manj kulture, manj odnosov, manj lepote okoli nas.«

»Umetnost in spoštovanje naredita življenje dostojno. Oboje doživljam tu.«

»Sedem let sem negovala bolnega moža. Preden sem se vpisala, sem imela občutek, da sem pozabila misliti.«

9. KLJUČNA SPOROČILA IN PRIPOROČILA

- Slovenija je ena izmed sedmih držav v Evropski uniji, kjer se je leta 2020 povečala stopnja tveganja revščine v primerjavi z letom 2019. Pandemija covid-19 je poglobila že obstoječe stiske najranljivejših skupin, predvsem pa je pokazala na že siceršnje sistemske pomanjkljivosti. Zaradi oteženega dostopa do storitev so prizadeti zlasti starejši – poglobljanje socialne izključenosti in neurejenost sistema dolgotrajne oskrbe.
- Revščini so najbolj izpostavljenimi starejši, zlasti ženske, revni zaposleni, katerih plače so pod eksistenčnim minimumom, brezposelni, mladi in otroci iz revnih družin, enočlanska gospodinjstva ter enostarševska gospodinjstva.
- Denarna socialna pomoč je bistveno nižja od minimalne plače z namenom spodbujanja ljudi k iskanju zaposlitve. Vendar minimalna plača, ki se giblje blizu praga tveganja revščine, ne more zagotavljati dostojnega življenja, temveč prej ustvarja revne zaposlene.
- V Sloveniji je izrazit problem dolgotrajna odvisnost od denarne socialne pomoči, majhne možnosti za izhod iz revščine in težji dostop do trga dela. Socialno pomoč prejemajo tudi zaposleni, zlasti tisti z minimalno plačo, ki se gibljejo v prekarnih oblikah dela in hkrati preživljajo več otrok.
- Humanitarne organizacije v Sloveniji opozarjajo na izrazit porast prejemnikov in prejemnic pomoči, zlasti oseb, ki so izgubile zaposlitev, prekarnih delavk in delavcev, oseb z nizkimi prihodki, oseb, ki so potrebovale pomoč v času ekonomske in gospodarske krize pred desetimi leti in se sedaj vračajo po pomoč, medtem ko so se med obstoječimi uporabniki in uporabnicami stiske še poglobile.
- Nevladne organizacije odgovarjajo na potrebe marginaliziranih skupin posameznikov in posameznikov ter pomembno dopolnjujejo sistem socialnega varstva, predvsem z izvajanjem socialnovarstvenih programov in humanitarnih dejavnosti.
- Podobno kot v prvem, bi tudi v drugem poročilu o revščini in socialni izključenosti v Sloveniji, posebej izpostavili problem dolgotrajne revščine, stiske ljudi z minimalnimi dohodki in

posledično socialno izključenost, prenizko minimalno plačo in problem nasilja, ki se je znotraj družin v obdobju zaprtij države povečalo predvsem v času šolanja in dela od doma ter povečanje brezposelnosti.

- Porast intimnopartnerskega in družinskega nasilja v obdobju pandemije covida-19: med partnerji, starši nad otroki in otrok nad starši. Izrazito je prepletanje različnih oblik nasilja (spolno, ekonomsko, verbalno, fizično). Pomembno je sistemsko reševanje ob sodelovanju z nevladnimi organizacijami, ki delujejo na področju nasilja.
- Večja dostopnost in odprtost Centrov za socialno delo – neposreden stik z ljudmi, ne le preko vložilšč in e-pošte, zagotavljanje časa in možnosti za strokovno socialno delo, ki bo omogočalo ljudem sogovornika in nujno potrebno oporo v težkih življenjskih situacijah.
- Članice EAPN Slovenija ugotavljajo, da se je dostop do institucij pri urejanju statusno-administrativnih zadev v času pandemije omejil. To je vplivalo na že tako težke življenjske okoliščine marginaliziranih skupin. Večina je za uspešno komunikacijo z institucijami potrebovala pomoč nevladnih organizacij.
- Osebe z izkušnjo revščine poročajo o nedostopnosti do zdravstvenih storitev. Poudarjajo tudi neprimerne obravnave z vidika spoštovanja in dostojanstva. Okrepiti je treba sodelovanje med socialnim varstvom in zdravstvenim sektorjem, ki bi s terenskim delom in s pomočjo drugih prožnih služb nudilo podporo pri premagovanju ovir v dostopnosti do zdravstvenega sistema.
- V primeru nove razglasitve epidemije morajo šole in vrtci ostati odprti. Vključenost otrok v predšolsko vzgojo in vključujoč pristop v šolskem izobraževanju je ključno za otroke iz marginaliziranih družbenih skupin, saj poveča njihovo socialno vključenost ter možnosti za izhod iz revščine.
- Preprečevanje administrativnih zastojev, ki onemogočajo, da bi ljudje prišli do potrebne pomoči (npr. izdaja odločb CSD, ki povzročijo zakasnitve izplačil).
- Sprejem dolgoročne stanovanjske politike, ki regulira najemniški trg in vključuje tudi stanovanjsko ranljivo populacijo.
- Vlaganje v neprofitni najemniški stanovanjski fond.
- Uskladitev minimalnega dohodka z realnimi življenjskimi stroški.
- Urejanje področja zaposlovanja in prekarnih zaposlitev.
- Razvoj podpornega zaposlovanja.

10. VIRI

Breznik Maja, Čehovin Zajc Jožica (2021): Prekarizacija standardnega in nestandardnega zaposlovanja v Sloveniji (2005–2019). Teorija in praksa, letnik 58, 1, str. 28–48.

Čeh S. (2021): V času epidemije so se pokazale vse slabosti pri oskrbi starejših. Delo, 13. 1. Dostopno na povezavi: <https://www.delo.si/magazin/generacija-plus/v-casuepidemije-so-se-pokazale-vse-slabosti-pri-oskrbi-starejsih/>

Dimerl G., Ramovš J. in Imperl F. (2020): Epidemija Covid-19 v domu in sistem dolgotrajne oskrbe v Sloveniji. Kakovostna starost 23(2): 56–78.

EuropeanAnti-PovertyNetwork (EAPN 2020): Superchargingpoverty? EAPN PovertyWatchReport. Keyfindingsandrecommendationsfrom 2020 PovertyWatches. Dostopno na povezavi:<https://www.eapn.eu/covid-19-supercharging-poverty-eapn-poverty-watch-2020/>

Eurostat (5. 7. 2021): Earlyestimatesofincomeandpoverty in 2020. EuropeanCommission. Dostopno na povezavi: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210705-1>

Gerontološko društvo Slovenije (2021): Program strokovnega posveta. Dostopno na povezavi: <http://posvet.gds.si/>

Golob K. (2021): Odpiranje v času splošnega zapiranja: odziv Rdečega križa Slovenije – Območnega združenja Ljubljana na potrebe starejših v času epidemije. Prispevek na strokovnem posvetu Ljubljana – starejšim prijazno mesto: izboljšanje socialne vključenosti starejših v Mestni občini Ljubljana po pandemiji COVID-19, Gerontološko društvo Slovenije, 17. 6. 2021. Dostopno na povezavi: <http://posvet.gds.si/wp-content/uploads/Golob.pdf>

Gregorčič M., Kajzer A. (2021): Evropski steber socialnih pravic, Slovenija 2000–2020. Ljubljana: Umar. Dostopno na povezavi: https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ESSP/2021/ESSP_splet.pdf

Milavec Kapun M. (2021): Dostopnost zdravstvenih storitev za starostnike v času epidemije covid-19. Prispevek na strokovnem posvetu Ljubljana – starejšim prijazno mesto: izboljšanje socialne vključenosti starejših v Mestni občini Ljubljana po pandemiji COVID-19, Gerontološko društvo Slovenije, 17. 6. 2021. Dostopno na povezavi: <http://posvet.gds.si/wp-content/uploads/Milavec-Kapun.pdf>

Rajšp Simona (ur., 2018): Resolucija o družinski politiki 2018–2028. Vsem družinam prijazna družba. Republika Slovenija, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS, 2021): Kazalniki dohodka, revščine in socialne izključenosti, Slovenija, 2020. Stopnja tveganja revščine in stopnja tveganja socialne izključenosti v 2020 višji. Dostopno na povezavi: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9624> (30. 7. 2021).

Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2020). Dostopno na povezavi: <https://www.stat.si/statweb/News/Index/9146>

EAPN Slovenija

Območno združenje
Ljubljana

Zveza Prijateljev Mladine Slovenije®

